

УДК 342.9 : 346.5

Андрущенко І. Г., к.ю.н., доцент, доцент
кафедри економіко-правових дисциплін НАВС

Державне регулювання злиття і поглинання компаній

У статті розглядаються питання, що стосуються державного регулювання злиття і поглинання компаній. Визначено основних суб'єктів міжнародного регулювання цієї сфери та викладено окремі елементи механізму державного регулювання процесів консолідації капіталів. У прикінцевій частині статті проаналізовано ефективність системи законодавства у регулюванні механізму злиття і поглинання компаній.

Ключові слова: злиття і поглинання, державне регулювання, компанії, консолідаційні процеси.

В статье рассматриваются вопросы, касающиеся государственного регулирования слияния и поглощения компаний. Определены основных субъектов международного регулирования этой сферы и изложены отдельные элементы механизма государственного регулирования процессов консолидации капиталов. В заключительной части статьи проанализирована эффективность системы законодательства в регулировании механизма слияния и поглощения компаний.

Ключевые слова: слияние и поглощение, государственное регулирование, компании, консолидационные процессы.

The article deals with the regulation of mergers and acquisitions. Definitely the main subjects of international regulation in this sphere and set out some elements of state regulation of the process of consolidation of capital. In the final part of the article reviewed the effectiveness of the legislative system in the regulation of mergers and acquisitions.

Key words: mergers and acquisitions, state regulation, company, consolidation processes.

Актуальність теми. Досліджуючи процеси злиття і поглинання (далі – ЗіП) компаній у сучасній економіці, можна констатувати, що нині існує дві основні концепції стосовно причин їх виникнення та розвитку. Перша стверджує, що ці процеси виникають об'єктивно – як відповідь на потреби ринку та активно розвиваються внаслідок появи нової синергетичної якості не притаманної іншим структурам ринкових відносин. Під час свого розвитку такі консолідовані структури здобувають славу “локомотивів” економіки. За іншою концепцією, вони виникають і розвиваються як “патологія”, що викликана тією самою неспроможністю ринкових структур відповідати на реальні ринкові виклики та отримують славу найбільших “шкідників” соціально-економічного життя суспільства [1, с. 48; 2, с. 71].

Аналіз останніх досліджень. Прихильники цих двох концепцій вказують на той факт, що консолідовані структури досягли значних результатів у сучасній економічній системі, проте, на їх думку, це пов'язано насамперед з політикою “подвійних стандартів” великих компаній, так як за яскравими гаслами, обіцянками збільшення кількості робочих місць, легендами про історію компаній, якість їх товарів та благодійною діяльністю – стоять прагнення максимізувати власні доходи й отримати доступ до ринкової та політичної влади. Прикладами такої радикально негативної позиції стосовно консолідованих структур є праці А.З. Астаповича, А.В. Березини, В.М. Колонтая, Д. Кортена [3, с. 63].

Метою статті є визначення ролі держави у регулюванні процесів ЗіП компаній.

Виклад основного матеріалу. Разом з тим, аналіз сучасних досліджень теорії ЗіП компаній дає підстави стверджувати, що на даний момент можна виділити ще одну концепцію відносно причин активного розвитку консолідаційних процесів у сучасному світі. Ця концепція являє собою своєрідний синтез двох попередніх і представлена переважно в працях прихильників інституціонального та неінституціонального напрямів

економічної теорії – В.А. Касьяненко, В.Е. Машенка, Дж. Гелбрейта, О. Тоффлера, Й. Шумпетера, І.Т. Щедриної, В.Д. Якубенка, О. Уільямсона та ін. [4, с. 94]. Прихильники цієї концепції визнають факт негативного впливу ЗіП компаній на економіку, проте наголошують на цьому, що ця тенденція не загрозлива ані в масштабах окремих країн, ані в масштабах світових. На думку представників даного напрямку, на більшу увагу заслуговують переваги ЗіП компаній перед іншими суб'єктами ринку і навіть перед державними установами та організаціями в умовах формування глобалізованого інформаційного суспільного устрою. З таких позицій прихильники вказаних концепцій не лише пояснюють причини ЗіП компаній в економіці, а й саму їх еволюцію. Так, В.Д. Якубенко доводить, що консолідовані структури витримали “конкурентну боротьбу” поряд з іншими суб'єктами ринку та продовжують активно розвиватись, оскільки вони об'єднали в собі базисні інститути (власність, владу, управління, працю тощо) [4, с. 142].

Сучасна економічна система має яскраво виражений глобальний характер, що потребує від держав об'єднання зусиль для реалізації регулюючого впливу на новостворене економічне середовище. Реалізація міжнародного регуляторного впливу на економіку, що виступає за межі окремих держав і оминає міждержавні угоди, реалізується через діяльність консолідованих структур, які створюються внаслідок ЗіП компаній. Функціонування таких консолідованих структур на сучасному етапі розвитку суспільних відносин є органічно інтегрованим у систему міжнародних відносин як їх визначальний елемент.

Зауважимо, що до основних суб'єктів міжнародного регулювання сфери ЗіП компаній можна віднести:

- державу;
- різні органи та організації міжнародного управління та регулювання, що створюються на міждержавному рівні;
- транснаціональні корпорації (далі – ТНК), неформальні асоціації та альянси великих консолідованих структур.

Держава є носієм значної кількості регуляторних функцій, що охоплюють економічну, політичну, соціальну, культурну, екологічну та інші сторони життєдіяльності суспільства. Покладені на неї функції регулювання вона реалізує на: місцевому, регіональному, національному та міжнародному рівнях. Перші три рівні, з огляду на суть самої держави та специфіку органів влади, є, насамперед, прерогативою державного регулювання. Проте на міжнародному рівні, на думку деяких дослідників глобалізації, вже важко визначити, яка влада зосереджена в руках держави. “Багато функцій, що раніше виконувалися урядами, переходять до транснаціональних корпорацій, інститутів громадянського суспільства... Уряди частково втрачають монополію на реалізацію владних повноважень. Влада розтікається” [5, с. 174]. І це вже не випадковий приклад окремо взятої держави, а загальна тенденція, що є наслідком інтеграційних процесів, монополізації політики і бізнесу на всіх рівнях існування економічної системи [6, с. 173-174].

Висока ефективність державного регулювання процесів ЗіП компаній у більшості випадків може бути досягнута лише за умови реалізації відповідних заходів на етапі проведення угоди. З огляду на це, важливим елементом реалізації державної політики у сфері корпоративної консолідації є антимонопольне регулювання. Закріплення за органами антимонопольного регулювання додаткових функцій у процесі надання дозволу на концентрацію у пріоритетних (конкурентоспроможних та імпортозаміщуючих) та стратегічних (важливих для забезпечення економічної безпеки країни) галузях дозволить контролювати та спрямовувати процеси ЗіП на вирішення потреб

перспективного розвитку національної економіки [7, с. 15-16].

Зазначимо, що до окремих елементів механізму державного регулювання ЗіП компаній, належать:

- суб'єкти правового регулювання:
 - а) органи держави, що володіють правотворчими владними повноваженнями;
 - б) органи держави, що володіють правозастосовними владними повноваженнями (суд, прокуратура, третейський суд тощо);
- об'єкт регулювання:
 - а) керовані суспільні системи і підсистеми (фінансові установи);
 - б) особа – суб'єкт правовідношення;
- основа регулювання: правова система, чинники, які сприяють її функціонуванню;
- засіб регулювання: чинники, які втілюють зміст правових вимог (правовідносини, юридична відповідальність, акти застосування норм права тощо);
- методи регулювання;
- мета регулювання (встановлення певного режиму суспільних відносин – правопорядку, громадського порядку, статусу особи тощо); мета регулювання завжди проявляється в наслідках – результатах правової дії, які виходять за структурні рамки соціального механізму дії.

Ключова роль держави в процесах ЗіП компаній призвела до зміни галузевої структури в юриспруденції, галузі публічного права значно розширили обсяг предмету правового регулювання. Нині у світі сформувалися дві основні моделі державного регулювання ринку ЗіП компаній: монорегуляторна і полірегуляторна. Монорегуляторна модель – модель єдиного регулятора характерна для Великої Британії і Франції. Для неї властивим є функціонування єдиного органу державної влади, який здійснює регулювання на ринку ЗіП, повноваження саморегульованих організацій обмежені. Полірегуляторна модель передбачає наявність декількох органів державної влади, які здійснюють регулювання ринку ЗіП. У країнах полірегуляторної системи достатньо добре розвинена система саморегульованих організацій, до них належать США, Росія, Україна.

Водночас, підкреслимо, що полірегуляторна модель регулювання ринку ЗіП, яка зараз домінує в Україні, є неефективною: має місце недосконалість системи взаємодії регуляторів, досить суперечливий статус саморегульованих організацій – це далеко не повний перелік її слабких сторін [8, с. 8].

Подальше зростання ринку ЗіП продиктоване:

- намаганням компаній нарощувати свою конкурентоспроможність через посилення активності на нових ринках;
- отриманням доступу до стратегічних активів за кордоном;
- підвищенням прибутковості ТНК, яке зумовлює процеси ЗіП;
- високим конкурентним тиском компаній;
- офшорингом послуг;
- збільшенням кількості ТНК в країнах, що розвиваються [9, с. 10-11].

Реорганізаційні правовідносини зі ЗіП компаній виникають на підставі фактичного складу, який містить наступні елементи:

- рішення про ЗіП;
- договір про ЗіП;
- дозвіл органів Антимонопольного комітету України (далі – АМК України) – у разі концентрації певних обсягів капіталів (залежно від економічних показників);

- узгодження плану ЗіП з податковими органами (якщо активи платника податків передані до податкової застави або він скористався правом реструктуризації податкового боргу);

- державна реєстрація рішення про ЗіП. Моментом виникнення цих правовідносин (початком ЗіП) слід вважати саме факт державної реєстрації рішення про ЗіП. У свою чергу це є поштовхом до виникнення цілого комплексу інших правовідносин. По-перше, це правовідносини між компаніями, які реорганізуються, та учасниками, що не приймали участь в роботі загальних зборів, де було прийнято рішення про реорганізацію, або голосували проти неї. По-друге, це правовідносини між компаніями та кредиторами.

Реорганізаційні правовідносини щодо ЗіП компаній завжди носять тривалий характер. Моментом припинення таких правовідносин у разі ЗіП є факт державної реєстрації створеної компанії.

ЗіП забезпечуються, крім названих правових засобів, ще прийняттям різних правових актів: індивідуально-правових (рішення про ЗіП; договір про ЗіП тощо); правозастосовних (дозволи органів АМК України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (далі – НКЦПФР), податкових органів тощо) [10, с. 7].

Норми про ЗіП компаній є складовою частиною інституту реорганізації, який входить до системи господарського права. На даному етапі розвитку суспільних відносин варто усунути прогалини у регулюванні реорганізаційних відносин шляхом доповнення Господарського кодексу України, не виключаючи у подальшому можливість прийняття окремого Закону України “Про реорганізацію компаній”, в якому б знайшли своє відображення норми про ЗіП. Це дозволить: виключити існуючі у законодавстві протиріччя; систематизувати норми законодавства; сформувати єдину практику застосування норм про реорганізацію компаній.

Чинні нормативно-правові акти про ЗіП компаній слід поділити на декілька груп. Перша група має включати кодифіковані акти та закони, які містять загальні положення щодо ЗіП компаній, загальний порядок проведення цих процесів. Друга група – охоплювати закони, які регулюють відносини щодо ЗіП в інвестиційній, банківській, страховій та інших фінансових сферах. Третя – підзаконні нормативно-правові акти, які приймаються різними органами державної влади для детального регулювання цих відносин. Нормативні акти, які входять до третьої групи, повинні класифікуватися за сферою дії (для всіх та окремих видів діяльності), за суб'єктом видання (НКЦПФР, Національний банк України, Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг). Окрім цього, оформлення правового регулювання нині відображається у багатьох корпоративних актах, які ухвалюються вищим органом управління компанії. Відносини щодо ЗіП регулюються також самими компаніями шляхом укладання відповідних договорів [10, с. 8-9].

Висновки. У результаті аналізу домінуючих теорій державного регулювання ЗіП компаній (теорія інтересів суспільства, теорія інтересів груп, теорія захоплення, теорія бюрократії) слід констатувати, що питання державного регулювання варто досліджувати комплексно, тобто з врахуванням небезпек, які може приховувати в собі процес регулювання: зловживання з боку державних службовців, неефективність регулюючого апарату, бюрократизм тощо. Це дає підстави стверджувати, що втручання держави у сферу ЗіП компаній не є панацеєю від усіх негараздів і за певних умов регулюючий вплив держави може мати не лише позитивний, але й негативний ефект. Таким чином, кожний крок держави на шляху розширення своїх повноважень, повинен

мати економіко-правове обґрунтування. І тому необхідно доводити навіть не те, що лише держава має виключне право на регулювання суспільного життя в країні, а те, що держава спроможна дійсно покращити ситуацію в економічній сфері [11, с. 6].

На останок варто додати, що в Україні діюча система регулювання механізму ЗіП компаній законодавчо закріплена лише фрагментарно, в основному, стосовно здійснення процедури банкрутства. Чинне законодавство вимагає серйозного доопрацювання, оскільки, як показує практика, наслідком банкрутства далеко не завжди є прихід дійсно ефективних власників. Недосконалість законодавчих правил гри призвела до того, що почали створюватися й активно діяти цілі групи, які спеціалізуються на навмисному банкрутстві компаній з метою розпродажу активів. Паралельно з доопрацюванням нормативної бази, що регулює банкрутство, безсумнівно повинні вноситися зміни і до корпоративного законодавства, яке спрямовано на забезпечення захисту інтересів акціонерів [12, с. 15].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гурков И.Б. Стратегия и структура корпорации : учеб. пособие / Гурков И.Б. — М. : Дело, 2006. — 320 с.
2. Кортен Дэвид. Когда корпорации правят миром / Кортен Дэвид. — СПб. : Агентство “Вит-Принт”, 2002. — 328 с.
3. Империи финансовых магнатов: (транснациональные корпорации в экономике и политике империализма) / А.З. Астапович, А.В. Березина и др. — М. : Мысль, 1988. — 212 с.
4. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці : Монографія / Якубенко В.Д. — К. : КНЕУ, 2004. — 252 с.
5. Делягин М.Г. Мировой кризис: общая теория глобализации : курс лекций / Делягин М.Г. — М. : ИНФРА-М, 2003. — 768 с.
6. Формування та розвиток моделі корпоративного управління в трансформаційній економіці / Під заг. ред. к.е.н., професора П. В. Круша. навч. посіб. / [П.В. Круш, О.П. Кавтиш, А.В. Гречко, Ю.С. Чихачьова]. — К. : Центр учбової літератури, 2007. 264 с.
7. Литовченко М.В. Регулювання процесів злиття і поглинання в контексті економічної безпеки України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.03 “Економіка та управління національним господарством” / М.В. Литовченко. — Чернівці, 2012. — 20 с.
8. Ящищак О.Р. Державне регулювання ринку фінансових послуг в Україні: організаційно-правовий аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / О.Р. Ящищак. — Київ, 2010. — 20 с.
9. Крючков Л.В. Міжнародні корпоративні стратегії злиття і поглинання у високотехнологічних секторах економіки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / Л.В. Крючков. — Київ, 2006. — 20 с.
10. Щербак Н.В. Правове регулювання злиття та приєднання господарських товариств : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.04 “Господарське право, господарсько-процесуальне право” / Н.В. Щербак. — Донецьк, 2006. — 20 с.
11. Версаль Н.І. Фінансові методи державного регулювання банківської діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.04.01 “Фінанси, грошовий обіг і кредит” / Н.І. Версаль. — Київ, 2001. — 19 с.
12. Ковний Ю.Є. Організаційно-економічні методи регулювання процесів поглинання суб'єктів господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.02.03 “Організація управління, планування і регулювання економікою” / Ю.Є. Ковний. — Ужгород, 2006. — 20 с.